

De schriftelijke taalontwikkeling van kinderen wordt beïnvloed door de aard en kwaliteit van de interacties tussen volwassenen en kinderen en tussen kinderen onderling. Door het voorbeeld en de uitleg van anderen worden kinderen zich bewust van hun eigen taalgebruik. Dit artikel geeft zicht op een aantal mogelijkheden voor het stimuleren van de beginnende geletterdheid bij jongste kleuters in groep 1.

Bij de ontwikkeling van het project *Geletterdheid* van het Expertisecentrum Nederlands in Nijmegen is ook een aantal instroomgroepen, groepen met alleen jongste kleuters, betrokken. Bepaalde geletterde activiteiten blijken in deze groepen bijzonder goed aan te slaan. Voor andere activiteiten geldt dit soms in mindere mate, omdat in deze groepen de inbreng van meer ervaren kleuters ontbreekt in de interacties bij geletterde activiteiten. Kinderen uit groep 1 kunnen in een heterogene kleutergroep veel opsteken van hun meer ervaren medeleerlingen, maar blijken toch duidelijk een andere doelgroep te zijn dan de leerlingen in groep 2.

NIUWE ACTIVITEITEN INVOEREN

Leerkracht Marga van basisschool Don Bosco in Stein voerde, in het kader van het project *Geletterdheid*, op ons verzoek een aantal maanden bepaalde activiteiten in haar groep 1 in. En dat lukte met veel succes.

Marga deed ervaring op met belangrijke onderdelen van geletterdheid.

- Het introduceren en indelen van informatieve prentenboeken.
- Het maken van scripts voor een poppenkastspel.

Geletterdheid

Geletterdheid in groep 1

- Het gebruiken van informatieve boeken bij constructieactiviteiten.
- Het uitvoeren van spelactiviteiten naar aanleiding van een verhalend prentenboek.

De activiteiten bleken prima ingepast te kunnen worden in de stimulerende leeromgeving die Marga gewend is vorm te geven. Activiteiten rond geschreven taal zijn op een vanzelfsprekende manier aanwezig in haar groep. In de klas is een lettermuur waarop kinderen woorden kunnen schrijven en waarop ontdekkingen met letters worden gedaan. Kinderen gaan op zoek naar de letters die ze bijvoorbeeld herkennen vanuit hun eigen naam. Marga werkt heel consequent met een schrijfbord waarop ze kort belangrijke dingen noteert die ze met elkaar willen onthouden. Versjes en liedjes zijn steeds in een geschreven vorm aanwezig op een flapover die veel wordt gebruikt.

Op het moment dat we rond de carnaval een kijkje in de klas komen nemen, is er ook een uitgebreide carnavalstafel ingericht en voorzien van allerlei bordjes met informatie. Op de gang is een kledingwinkel waar kinderen verschillende rollen van het winkelspel kunnen spelen. Een deel van de kinderen is bezig om een speciale muurkrant (tekeningen van carnavalskleding) te maken voor de winkel met informatie over kledingstukken. Volgens één van de kinderen komt er op te staan 'welk pakje het is van carnaval en hoeveel ze kosten'.

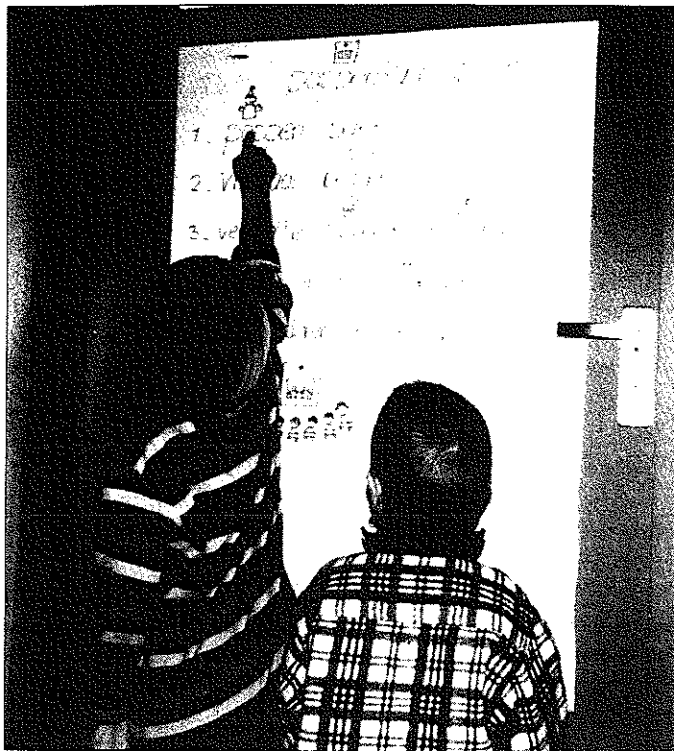
INTERACTIE IN DE KRING

We zijn die morgen aanwezig bij de afspraken voor het hoekenwerk. In de totale groep worden afspraken gemaakt over wat er die morgen allemaal gedaan kan worden. Marga benadrukt dat er kinderen zijn die eerst nog iets af moeten maken en dat nu gaan doen voor ze zelf

iets kunnen kiezen. Drie kinderen zijn de dag daarvoor met een poppenkastverhaal bezig geweest en dat is nog niet af. Marga laat de losse blaadjes van het verhaal zien. Vervolgens bespreekt ze met de kinderen de werkwijze bij het maken van een poppenkastverhaal. Eerder is dit al eens met elkaar besproken en opgeschreven op een groot vel papier dat naast de poppenkast hangt. Het gesprek dat nu plaatsvindt, kan opgevat worden als een vorm van herhaalde instructie. De kinderen denken mee over wat de verschillende stapjes zijn om tot spel te komen.

Marga stelt aan de kinderen die aan het poppenkastverhaal gewerkt hebben de vraag wat ze tot nu toe al hebben gedaan: 'Wat was ook alweer stapje één bij de poppenkast als je een verhaal gaat maken?' 'De poppen klaarleggen,' zegt één van de kinderen. Marga: 'Eerst de poppen klaarleggen. En wat doe je daarna?' 'Na gaan denken', volgens de kinderen. 'Jullie hadden de poppen al gepakt en ook al nagedacht. En hoe ga je dan verder?' vraagt Marga. 'Dan het verhaaltje tekenen en opschrijven,' luidt het antwoord. Bij stapje vier merken kinderen op: 'Dan moet je gaan oefenen. En als je geoefend hebt dan komt het laatste stapje dan komen de andere kinderen kijken.' De drie kinderen nemen plaats in de schrijfhoek om hun poppenkastverhaal verder af te maken.

Marga gaat verder. Ze vertelt dat ze vier kinderen nodig heeft om te gaan werken over het prentenboek *De muis met de groene staart* (een verhalend prentenboek waarin een optocht voorkomt, door Leo Lionni) dat op een eerder tijdstip is voorgelezen. Het is Marga's bedoeling om dit prentenboek te gebruiken in een constructieve activiteit. Het gaat erom of de kinderen in staat zijn om in overleg met elkaar met bouw/constructiematerialen de

De stapjes voor het poppenkastspel op papier dat naast de poppenkast hangt

route te maken die de muizen in het boek afleggen met hun optocht. Vier kinderen melden zich aan.

Alle andere kinderen kiezen zelf waarover ze willen werken. Sommige kinderen komen spontaan met eigen ideeën. 'Als je nou gaat werken...' oppert Marga '...dan kun je ook een boekje pakken,' vult één van de kinderen aan. 'En waarom kun je dan een boekje pakken?' vraagt Marga. 'Als je nou niets weet dan kun je kijken of je iets wilt maken,' legt het kind uit. Marga herhaalt: 'Als je niets weet, dan kun je een boekje pakken en een ideetje krijgen. Waar staan de boeken ook alweer?' De kinderen wijzen en roepen: 'In het rekje.' Daarin liggen inderdaad de informatieve boeken. Hierna gaan alle kleuters aan het werk.

AAN HET WERK

De kinderen die met de voorbereiding voor het poppenkastspel bezig zijn, hebben uit de aanwezige voorraad poppen ieder een pop gekozen. Ze hebben eerst een verhaal bedacht. Een stagiaire, Bianca, heeft dit opgeschreven en nu maken de kinderen er passende tekeningen bij. Als het verhaal klaar is, worden de verschillende scènes onder leiding van Bianca in de poppenkast opgehangen.

Daar hangt ook al een ander verhaal: over Roodkapje. Bianca vraagt goed bij de kinderen na wat de juiste volgorde van de scènes is, want anders kun je het verhaal niet goed spelen. Als de scènes opgehangen zijn, gaan de kinderen het verhaal oefenen. Deze stapsgewijze aanpak helpt kinderen bij het organiseren van hun spel. Marga vraagt de vier kinderen in het kleine groepje dat zij begeleidt om haar nog eens het verhaal van de muizen in het prentenboek te vertellen. Marga stelt zich terughoudend op in het gesprek. Ze laat het de kinderen vooral zelf vertellen en stelt alleen maar vragen ter verduidelijking voor haarzelf. Dit heeft tot gevolg dat kinderen een groot deel van de tijd zelf aan het woord zijn. Na enige tijd bladert Marga terug in het boek naar de regel 'waar het nog gezellig was'. Ze legt de link met de carnavalsoptocht in hun dorp Stein. Ook de muizen uit het prentenboek willen een optocht maken, maar ze weten niet hoe ze moeten lopen. 'Misschien,' stelt Marga voor 'kunnen we op de bouwmat iets vinden waarmee we de weg voor de muizen en hun optocht kunnen maken.' Op deze wijze ontstaat er een prachtige straat met blokken. Het boek *Bij ons in de stad*, door Ali Mitgutsch, helpt hen aan ideeën voor wegen en stra-

ten. De blokken worden hierdoor op verschillende manieren neergelegd en er ontstaat ook een rond plein.

Op een bepaald moment komt Jorrit met een kleiwerkstuk naar Marga. Het blijkt een watervliegtuig te zijn dat hij heeft nagebouwd uit een boek over vliegtuigen. Marga doet navraag met het boek erbij. Zo ontstaat het volgende gesprek. Marga: 'Wijs me eens aan welke jij hebt gemaakt.' Jorrit wijst naar een van de afbeeldingen in het boek. Marga: 'Deze? En waarom heb jij nu dat watervliegtuig gemaakt?' Jorrit antwoordt: 'Omdat ik die mooi vond. D'r kan allemaal water onder.' Marga vraagt hem om eens precies aan te wijzen hoe hij dat allemaal gemaakt heeft. Hiervoor kijken ze naar het kleiwerk en vergelijken dat met wat ze in het boek zien afgebeeld. Ze staan even stil bij 'die draaiingen' in het boek. Dat zijn propellers volgens Marga. 'Die zijn nodig om te vliegen,' vertelt Jorrit. Ze bespreken dat die gaan draaien als het vliegtuig gaat starten. Jorrit wijst ze aan in zijn kleiwerkstuk. Iets later blijkt dat Jorrit niet helemaal tevreden is over zijn werk. Hij vindt dat de voorkant niet helemaal is gelukt. Die kon hij niet goed genoeg in het boek zien, zegt hij erbij. 'Je kunt een ander vliegtuig uitkiezen,' is de suggestie van Michelle die aan dezelfde tafel met klei werkt. Maar dat vindt Jorrit geen goed idee. Hij pakt het boek, klapt dit dicht en zegt: 'Ik ga een andere, ik ga een dinosaurus maken.' Uit het boekenrek pakt hij een boek over dinosaurussen en gaat dit eerst bekijken. Even later is hij opnieuw aan het kleien met het boek opengeklapt voor zich op tafel.

INFORMATIEVE BOEKEN

Informatieve boeken bieden andere gebruiksmogelijkheden en geven aanleiding tot andere gesprekken met kinderen dan verhalende prentenboeken. Informatieve boeken stellen kinderen in de gelegenheid om iets te leren of iets te ontdekken over de wereld om hen heen. Sommige kinderen vinden boeken over een bepaald onderwerp ook leuker dan verhalende prentenboeken. Bij de selectie van informatieve prentenboeken is het belangrijk dat ze een interessante inhoud hebben en dat die inhoud nauwkeurig is, want

wat kinderen leren moet wel correct zijn. Bovendien is het belangrijk dat de structuur van het boek ertoe bijdraagt dat kinderen concepten opbouwen en niet alleen droge feitjes leren.

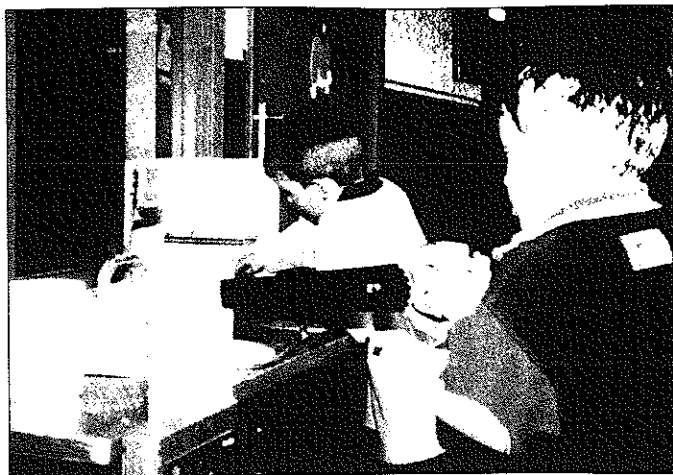
Het fenomeen 'informatieve boeken' kenden kinderen in deze groep al, maar ze leren deze nu ook te gebruiken als permanente inspiratiebron voor eigen werk.

Kinderen worden zo uitgenodigd om heel gericht te kijken in het boek en wat zij zien verder te overdenken.

Leerkrachten kunnen kinderen stimuleren om informatieve boeken goed te bekijken en bijvoorbeeld te gebruiken bij het bouwen of construeren. Een constructieactiviteit die spontaan ontstaat, kan later aanleiding geven om bepaalde informatie op te zoeken. Met deze activiteiten zijn leerkrachten ook gericht op bepaalde doelen bij kinderen. Op het gebied van geletterdheid gaat het om het volgende.

- Kinderen weten dat ze in boeken informatie kunnen opzoeken.
- Kinderen kennen het verschil tussen een boek met een verhaal en een boek om iets van te leren, een informatief boek.
- Kinderen kunnen informatieve boeken gebruiken voor eigen doeleinden.
- Kinderen kunnen over informatieve boeken vertellen.

Om dit genre boeken bij kinderen onder de aandacht te brengen heeft Marga in een eerder stadium een breed assortiment informatieve boeken ingebracht en hierover uitvoerig met de kinderen gesproken. Dat je de boeken ook kunt lezen en erin kunt kijken als je iets wilt maken, bijvoor-

Construeren met het boek als voorbeeld

beeld in de bouwhoek, bleek een nieuw idee dat de kinderen gretig oppikten.

Na de introductie zijn de boeken samen met de kinderen geordend en in een apart boekenrek geplaatst. Door regelmatig de suggestie te doen dat ze bij het bouwen, kleien en tekenen ook gebruik kunnen maken van boeken, gaat het aanstekelijk werken voor veel kinderen. Belangrijk is ook om het gebruik van de boeken te bespreken en de resultaten met de rest van de groep te delen en werkstukken tentoon te stellen. In een latere fase maakte Marga ook foto's om kinderen te blijven herinneren aan hun interessante werkstukken.

DE LEESKIST

In een andere kleutergroep, de groep 1 van Annelies van basisschool St. Jozef in Susteren, brengt een lees-kist een heleboel activiteit met kleuters op gang. Dit is een kist met diverse leesmaterialen. In de lees-

kist van de groep van Annelies zitten boeken die zijn voorgelezen in de klas, boeken die kinderen van thuis hebben meegenomen, een telefoongids, zelfgemaakte boeken door kinderen, informatieve boekjes en in de periode van carnaval ook de Susterense Carnavalskrant, folders van winkels en pagina's uit de krant. Over de functie van de lees-kist vertelt Annelies: 'Regelmatig bekijk ik met de kinderen de inhoud van de kist op voorkeuren, soorten boeken, type informatie. De inhoud verandert daardoor regelmatig. Kinderen mogen de lees-kist ook pakken als ze in de leeshoek willen lezen. Zo voorziet de kist in een breed aanbod van genres boeken en teksten en is er voor elk kind wat wils. De kinderen vinden het geweldig om elkaar voor te lezen en er ontstaan vanzelf gesprekjes tussen hen over boeken.'

Door regelmatig korte gesprekjes met de kinderen te voeren over de inhoud van de kist raakt hij goed gevuld. Annelies staat versteld over de kennis die kinderen al hebben. Ze kunnen ronduit vertellen over de inhoud en de functie van de verschillende leesmaterialen. Deze verbazing laat Annelies ook aan de kinderen merken. In gesprek met de kleuters kan er op deze wijze een heleboel kennis en ervaringen over teksten worden gedeeld.

NAMEN EN BIJSCHRIJVEN

Twee succesvolle schrijfactiviteiten met vierjarigen zijn het bestuderen van de schrijfwijze van de namen van de kinderen in de groep en het bijschrijven door de leerkracht van tekst op verzoek van kinderen. Voor beide activiteiten geldt dat

Ideeën opdoen voor een nieuw werkstuk

Iets opzoeken in het telefoonboek, die uit de leesrust is gepakt

ze op een vanzelfsprekende manier kunnen worden toegepast in het werken met jongste kleuters. Door regelmatig even kort iets op te merken over de klanken of de letters in een naam, gaan kinderen hier zelf ook op letten. Dit leidt tot constatering, bijvoorbeeld bij Tijn, dat de 's' de letter is van Lisa, Lucas en Parwies. Het noteren van de naam op eigen werk kan een vaste afspraak zijn. In eerste instantie zal de leerkracht vooral de naam op het werkje noteren, maar na verloop van tijd kunnen kinderen dit ook zelf. Een namenbord met de naamkaartjes van ieder kind stimuleert kinderen om zelf te willen schrijven aan de hand van een voorbeeld.

In haar groep 1 is Ineke, van basisschool de Hobbitstee in Eindhoven, erop uit dat kinderen het gewoon gaan vinden dat ze haar iets bij hun tekening laten schrijven.

Dit is een stapje op weg naar een verder gelegen doel: het zelf wat bij een tekening willen schrijven. Op het moment dat we in de klas van Ineke zijn, verschillen vier kinderen duidelijk in hun wensen en behoeften. Casper bijvoorbeeld, heeft veel ondersteuning nodig van de vragen en reacties van Ineke om tot een eigen tekst te komen die zij vervolgens noteert. Ineke probeert de tekst zoveel mogelijk van Casper zelf te laten zijn. Victor anderzijds, weet precies welke zin hij genoteerd wil hebben en waar die op het blad moet komen te staan: 'Dit zijn Anne en Victor'; dat moet helemaal bovenaan worden geschreven. Ook Adrian, een nieuwe leerling die nog weinig Nederlands kent, wil dat Ineke iets op zijn blad noteert. Ineke schrijft zijn naam op. Weer een ander kind speelt luid en duidelijk één woord dat hij door Ineke genoteerd wil zien: 'biblio-

theek'. De suggestie van Ineke dat hij het woord na kan schrijven van haar voorbeeld, slaat hij af. Dat is op dat moment nog een beetje te hoog gegrepen. Door precies op te schrijven wat kinderen opmerken, laat Ineke hen heel direct ervaren welke relatie er bestaat tussen mondelinge en geschreven taal. Kinderen leren ook over het permanente karakter van geschreven taal. Wat je gezegd hebt staat er niet alleen nu, maar ook op een later tijdstip staat er nog precies hetzelfde.

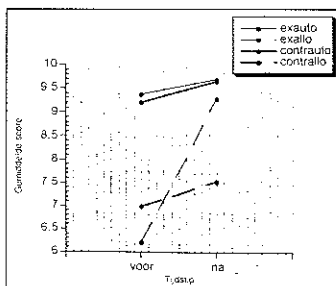
Met dank aan Marga Colaris van basisschool Don Bosco in Stein en schoolbegeleider Jos Weinberg. Onze dank gaat ook uit naar Annelies Scheeren van basisschool St. Jozef in Susteren en naar Inek-Paijens van basisschool de Hobbitstee in Eindhoven.

De publicatie *Stimulerende lees- en schrijfactiviteiten in de onderbouw: prototypen en het creëren van interactieve leessituaties en het ontlokken van (nieuw) schrijfgedrag in groep 1 tot en met 3*, is verkrijgbaar via een bestelformulier: Expertisecentrum Nederlands, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen; (e-mail expert.ned@taalonderwijs.nl).

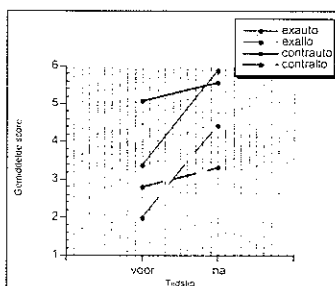
Margareth van Kleef en Marieke Tomsen houden zich bezig met de ontwikkeling en beschrijving van het project Geletterdheid van het Expertisecentrum Nederlands te Nijmegen.

Rectificatie

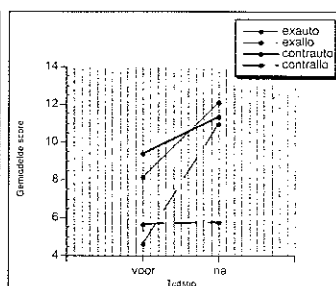
Bij het artikel van Mienke Droop (Expertisecentrum Nederlands) Stimulering van interactief taalonderwijs in groep 2, zijn bij de figuren helaas de onderschriften verwisseld. Nogmaals de figuren met nu de juiste onderschriften.

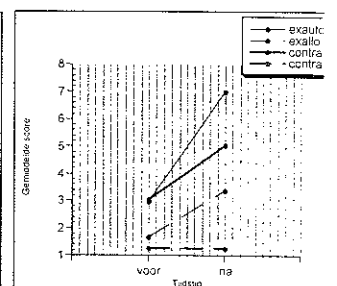
Figuur 1: Weergave van gemiddelden op de rijmtoets

Figuur 2: Weergave van gemiddelden op de toets analyse in fonemen

Figuur 3: Weergave van gemiddelden op de toets letterherkenning

Figuur 4: Weergave van gemiddelden op de toets 'woordjes schrijven'